

ABDULLA QAHHOR VA OYBEKNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi

Anvarova Madina

Kirish

O‘zbek adabiyoti taraqqiyotida Abdulla Qahhor va Oybek alohida o‘rin tutadi. Ular nafaqat badiiy ijod sohasida, balki adabiy tanqidda ham muhim fikrlar bildirgan ijodkorlardir. Har ikkala adib o‘z qarashlari orqali adabiyotning vazifasi, yozuvchining mas’uliyati hamda asarning ahamiyati haqida chuqur mulohazalar yuritgan.

Annotatsiya

Mavzuning o‘rganilish darajasi, o‘rganilish obyekti. Abdulla Qahhor va Oybek ijodining o‘rganilishi ushbu maqolada yoritilib berilgan. Abdulla Qahhorning so‘z bilan ma‘no anglatishi yoritilgan.

Asosiy qism

Avvalo, Abdulla Qahhorning qarashlariga to‘xtalsak, u adabiyotda hayotiylikni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Uning fikricha, yozuvchi hayotni qanday bo‘lsa, shunday tasvirlashi kerak. Sun‘iylik yoki ortiqcha bezak asarning ta‘sirini kamaytiradi. Shu sababli Qahhor asarlarda soddalik va tabiiylikni qadrlaydi. U ko‘p gap bilan emas, balki aniq va lo‘nda ifoda orqali katta mazmun berishni haqiqiy mahorat deb biladi. Qahhor adabiy tanqidga ham jiddiy qaragan. Uningcha, tanqid yozuvchini yerga urish emas, balki uni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirishdir. Yaxshi tanqid ijodkorni o‘stiradi, kamchiliklarini ko‘rsatib, yanada mukammal asar yaratishga undaydi. Shuningdek, u jamiyatdagi kamchiliklarni ko‘rsatishda kulgi va kinoyadan unumli foydalangan. Endi Oybekning qarashlariga e‘tibor beramiz. Oybek adabiyotga biroz boshqacharoq yondashadi. U adabiyotni insonni

tarbiyalaydigan kuch deb biladi. Uning nazarida, har bir asar o'quvchiga ma'naviy ta'sir ko'rsatishi, uni o'ylashga undashi kerak. Oybek uchun tarixiylik va milliylik ham muhimdir. U yozuvchilarga o'z xalqining tarixini, qadriyatlarini unutmaslikni tavsiya etadi. Shu bilan birga, asarning badiiy jihatdan mukammal bo'lishi ham muhim deb hisoblaydi. Tilning boyligi, obrazlarning jonliligi, tasvirning go'zalligi — bular Oybek e'tibor bergan jihatlardandir. U yana yozuvchining jamiyat oldidagi mas'uliyatini alohida ta'kidlaydi. Yozuvchi oddiy kuzatuvchi emas, balki jamiyat hayotiga befarq bo'lmasligi kerak bo'lgan shaxsdir. O'zbek adabiyotining taraqqiyotida chuqur iz qoldirgan ijodkorlardan biri — Abdulla Qahhor bo'lib, u o'zining yuksak badiiy mahorati, xalqona tili, teran ijtimoiy kuzatuvchanligi bilan adabiyotda o'z maktabini yaratgan. Ayniqsa, uning satirik hikoyalari o'zbek adabiyoti tarixida jamiyatdagi illatlarni fosh qilish, tanqidiy fikrni rivojlantirish va ijtimoiy ongni uyg'otishdagi o'ziga xos adabiy vosita sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Satira va tanqid Qahhor ijodining asosiy uslubiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u bu yo'nalishda milliy adabiyotda muhim burilish yasagan. Abdulla Qahhor hikoyalarida byurokratik ko'rinishlar, ikkiyuzlamachilik, madaniyatsizlik, ma'naviy nochorlik kabi salbiy hodisalar kinoya, istehzo, sarkazm, badiiy dialoglar, xalqona obrazlar vositasida tasvirlanadi. Bu hikoyalar zamirida jamiyatni o'zgartirish, o'quvchini o'ylantirish va tanqidiy fikrga chorlov niyati mujassam. Ayniqsa, —Toshpo'lat tajang nima deydi?, —Anor, —Milan kundaligi, —Sinchalak, —O'g'ri kabi hikoyalarda satira orqali ifodalangan jamiyat muammolari o'quvchida badiiy zavq uyg'otish bilan birga, ijtimoiy tahlil qilishga undaydi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi jamiyatda ham xuddi o'sha illatlar —mansabparastlik, beparvolik, riyokorlik mavjud bo'lib, ularni tanqidiy badiiy yondashuvda o'rganish adabiyotshunoslik uchun muhim nazariy va amaliy masaladir. Abdulla Qahhorning asarlarini zamonaviy adabiy tanqid nuqtai nazaridan qayta o'rganish, ularning badiiy qiymatin va ta'sirchanligini chuqurroq ochib berish hozirgi adabiy jarayonda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ushbu maqolaning maqsadi — Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqidning qanday badiiy vositalar orqali ifodalangani, ularning funksional mazmuni va estetik ahamiyatini ochib berishdan iborat. Maqolada Qahhor asarlarining tanqidiy ruhini,

obrazlar vositasida jamiyatdagi illatlarni qanday fosh qilganini ilmiy asosda tahlil qilish uchun matnshunoslik, badiiy tahlil va stilistik metodlardan foydalaniladi. Adabiyotlar sharhi Abdulla Qahhor ijodining o'zbek adabiyotida tutgan o'rnini haqida adabiyotshunoslikda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ularning aksariyati Qahhorning realizmga asoslangan ijodiy uslubi, xalqona tili, obraz yaratish mahorati, hamda satira va tanqidiy yondashuvlariga bag'ishlangan. Adibning hikoyalari XX asr o'zbek nasrining ijtimoiy-tanqidiy ruhini ifodalovchi yirik namunalardan hisoblanadi. Ozod Sharafiddinov o'zining adabiy-tanqidiy maqolalarida Qahhor satirasining ildizlarini ijtimoiy hayot bilan bog'laydi va uning —mas'uliyatli kulgi konsepsiyasi orqali adabiy tanqidning xalqparvarlik ruhini izohlaydi. Unga ko'ra, Qahhor kulgisi shunchaki hazil emas, balki jamiyatni tuzatishga da'vatdir. Shuningdek, Eshqobil Shukur o'z tadqiqotlarida Qahhor asarlaridagi ijtimoiy mazmunga alohida urg'u beradi hamda hikoyalardagi tanqidiy ruhni adabiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi. Taniqli adabiyotshunos olim Naim Karimov o'zining —O'zbek adabiy tanqidchiligi asarida Abdulla Qahhorning tanqidiy-realistik yondashuvlarini XX asr o'zbek adabiyotidagi tub burilishlardan biri sifatida baholaydi. U Qahhor asarlarining o'zbek xalqining ijtimoiy ongini uyg'otishda tutgan o'rnini yoritadi. Shu bilan birga, Baxtiyor Nazarov va Xayriddin Sulton kabi zamonaviy adabiyotshunoslar ham Qahhor satirasini zamonaviy jamiyat kontekstida qayta o'rganishga harakat qilgan. Satira va tanqid nazariyasi yuzasidan esa xalqaro adabiyotshunoslik doirasida A. Bergsonning —Kulgi nazariyasi, M. Bakhtinning —karnaval madaniyatini kontsepsiyasi, hamda J. Abramsning adabiy tahlil modellari muhim nazariy asos sifatida e'tirof etiladi. Bu nazariyalar Qahhor ijodini chuqurroq tushunishda va uning badiiy uslubini ilmiy tahlil qilishda samarali vosita bo'la oladi. Qahhor hikoyalari chuqur tahlil qilishda, shuningdek, maktab va oliy ta'lim darsliklarida berilgan izohlar, adibning —Tanlangan asarlarini (5 jildlik) va u haqidagi biografik manbalar asosiy adabiy negiz sifatida xizmat qiladi. Shunday qilib, Abdulla Qahhor ijodi va uning hikoyalariidagi satira hamda tanqidiy ruhni yoritishga qaratilgan adabiy-tanqidiy manbalar yetarli bo'lsa-da, ularni yangi metodlar, zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilish masalasi hali to'liq hal etilmagan. Shu sababli ushbu

maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Anor hikoyasi esa kishilar o'rtasidagi aloqalarda samimiylikning yo'qolganligi, sun'iylik, manfaatparastlik kabi illatlarni fosh etadi. Hikoyadagi qahramonlar oddiy bir anor mevasini olish evaziga qanday sun'iy munosabatlar, yolg'on xatti-harakatlar qilishini ko'rsatadi. Bu orqali muallif insoniy munosabatlar ustida chuqur ijtimoiy va axloqiy tanqidni o'tkazadi.—Milan kundaligil esa jamiyatning sovet mafkurasi ta'sirida qanday holatlarga tushganini kulgi orqali ifodalaydi. Muallifning xorij safaridagi kundaligi orqali ayrim o'zbek xodimlarining madaniy saviyasi, dunyoqarashi, falsafiy qarashlari qanday yuzaki ekanligi sarkazm bilan ko'rsatiladi. Ayniqsa, xorijiy madaniyat va hayot tarzini tushunmaslik, uni noto'g'ri talqin qilish holatlari kulgi bilan tanqid qilinadi. Qahhor hikoyalarida ishlatilgan badiiy vositalar — kinoya, sarkazm, grotesk, obrazlar orqali ifodalanadigan tanqidiy ruh, xalq maqollari, turg'un dialoglar — bularning barchasi o'quvchida estetik zavq uyg'otish bilan birga, tanqidiy tafakkurni ham shakllantiradi. Tahlil jarayonida quyidagi natijalar aniqlandi:

Qahhor satirasining asosiy maqsadi — kulgi orqali tarbiyaviy g'oya berishdir;

Adib qahramonlari odatda jamiyatdagi turli sinf va qatlam vakillarining timsoli sifatida tanlangan; Satira yordamida muallif jamiyatdagi tizimli muammolarni ko'rsatgan, faqat shaxsiy nuqson emas, balki ijtimoiy muhitdagi zaifliklar fosh qilingan; Qahhor ijodida badiiylik va tanqid uyg'unlikda ishlaydi, bu esa hikoyalarni faqat adabiy asar emas, balki ijtimoiy-huquqiy hujjat sifatida ham talqin qilish imkonini beradi. Shunday qilib, Qahhor satirasining kuchi — uning xalqqa yaqinligi, aniq hayotiy manzaralar orqali aytilgan tanqidlari va badiiylik bilan uyg'unlashgan ijtimoiy mazmunidadir. Bu esa uni nafaqat o'z davrida, balki bugungi kun o'quvchisi uchun ham dolzarb va o'qishga loyiq qiladi.

Xulosa. Abdulla Qahhor ijodi o'zbek adabiyotida satira va tanqid orqali ijtimoiy ongni uyg'otish, hayotdagi mavjud muammolarga badiiy usulda e'tibor qaratish yo'lida yuksak badiiy namunalarni yaratgan maktab sifatida e'tirof etiladi. Uning hikoyalarida kulgi, kinoya, istehzo vositalari bevosita ijtimoiy tanqidning samarali usuli sifatida qo'llanilgan. Muallif har bir qahramoni orqali faqat shaxsiy nuqsonni emas, balki butun

bir qatlamning, tizimning muammolarini badiiy obrazlar orqali yoritgan. Qahhor satirasi faqat kulgi yoki masxara qilish emas, balki fikrlantirish, ogohlantirish va isloh qilishga chaqiruvchi badiiy tanqiddir. Uning hikoyalarida jamiyatdagi befarqlik, byurokratiya, ma'naviy qashshoqlik, ikkiyuzlamachilik singari muammolar xalqona tilda, hayotiy vaziyatlar orqali tasvirlangan. Bu esa asarlarning hayotiylik darajasini oshirib, ularni o'quvchi ongiga yanada chuqur singdiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qahhor, A. (1982). Tanlangan asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Sharafiddinov, O. (1987). Adabiyot va hayot. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti.
3. Karimov, N. (1996). O'zbek adabiy tanqidchiligi. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Shukur, E. (2005). O'zbek adabiyotida realizm an'analari. – Toshkent: Akademnashr.
5. Nazarov, B. (2008). Qahhor satirasi: jamiyat va shaxs obrazida. – Adabiyotshunoslik, №2, 24–29-betlar.
6. Bakhtin, M. M. (1990). The Dialogic Imagination: Four Essays. – University of Texas Press.
7. Bergson, H. (1911). Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic. – Macmillan Publishing.
8. Abrams, M. H. (1999). A Glossary of Literary Terms. – Boston: Heinle & Heinle.
9. Sulton, X. (2020). Qahhor hikoyalarida tanqid va badiiy mahorat. – Jahon adabiyoti jurnali, №3, 45–50-betlar.
10. Alimov, R. (2014). O'zbek nasrida obraz va konflikt talqini. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.